

נתקבלו במערכת

שערים ללוח העברי. מהדורה חדשה מתוקנת ומורחבת. כתב, ערך ושירטט רחמים בן שאול הכהן שר-שלום. נתניה תשס"ט. 240 עמ'.

(yrsarshalom@bezeqint.net)

בתשכ"ז הוציא לאור ר' רחמים שר-שלום את הספר הקטן והחשוב 'יסודות הלוח העברי', שסקר בתמציתיות את יסודות הלוח והביא תועלת רבה למשתמשים בו; אך הרחבת חוג המתעניינים בנושא ועליית רמת הידיעות של רבים מהם הביאו את המחבר, לשעבר מורה ומנהל וכיום אחד המומחים הגדולים בעולם בתחום מסובך זה, לחבר לאחר י"ז שנים את ספרו הגדול 'שערים ללוח העברי' (נתניה תשד"מ). ספר זה מיוחד במינו בחזונו - מהדורה אלבומית (25x35 ס"מ) שבה כל עמוד כולל נושא או תת-נושא אחד (לא פחות ולא יותר!) בכתב ידו הבהיר והמדויק של המחבר [1], כולל תרשימים וטבלאות - כולם 'עבודת יד!' י"ד שערים מפורטים בספר (ומכאן שמו) הכוללים פרקים רבים על דברי ימי העיבור, יסודות הלוח (כולל קביעות ודחיות), המועדים וזמניהם, היממה וחלקיה, המולדות, התקופות, השוואות בין הלוח העברי ללוחות האחרים, ועוד ועוד, בס"ה תמונה שלמה של כל הידע הבסיסי הדרוש להבנת הנושאים השונים הקשורים ללוח העברי, בשפה ברורה ופשוטה, שעונה על ציפיותיו של כל 'מתחיל' - וגם על דרישותיו של 'מתקדם' המבקש להעמיק ולהרחיב את ידיעותיו בנושא חשוב זה, הכולל בתוכו שילוב מיוחד של תורה וחכמה. המחבר לקח בחשבון שלא כל הלומדים בספר רוצים להעמיק במכלול הנושאים, ולכן הביא בעמוד השני של כל שער סיכום של החומר המובא בפרק, כאשר בגוף הפרק מובאים הנושאים בהרחבה. המהדורה הראשונה לא נמכרה בחנויות, וכדברי המחבר הספר הופץ בשיטת 'רואים אצל חבר ומזמינים מהמחבר'... כבר לפני זמן רב אזלה כל המהדורה הנ"ל, ובמקביל עלתה מאוד הדרישה לספר בעקבות הרחבה משמעותית של חוג המתעניינים בנושא, וכן נאספו אצל המחבר השלמות ותוספות שונות - חלקן בעקבות הערות קוראים, בהם קבוצה של מתעניינים, חלקם מומחים בתחום, המשתתפים בפורום אלקטרוני פעיל בנושאי הלוח. המהדורה החדשה שיצאה זה עתה לאור אחרי 25 שנה מבוססת על זו הישנה והטובה, בתוספת עמודים חדשים וחלקי-עמודים כתובים הפעם באותיות מודפסות (מה שמבליט לאורך הספר את התוספות והשינויים שבמהדורה החדשה). הערה אחת רציתי להעיר על דברי המחבר בעמ' 234: בקשר לוויכוח אם בעתיד, כשישובו שופטינו כבראשונה, נשוב לקדש חודשים על פי הראייה או שיקודש לוח קבוע (המשך לוויכוח המעניין והמעמיק בנושא זה בין ררש"ש עצמו לבין הרב שי ואלטר, ראש המכון ללימודי קידוש החודש בישיבת כרם ביבנה, שנדפס בקובץ 'יודעי בינה' - מאסף תורני לענייני קידוש החודש, זמנים בהלכה ואסטרונומיה יהודית, כרך ד [ניסן תשס"ז] עמ' 53-9; הובא גם באתר 'דעת') - מעיר המחבר שאף בערב הסעודית הנהיגו לאחרונה שראש החודש המוסלמי ייקבע ע"י חישוב מועד ראיית הירח החדש ולא על פי הראייה-בפועל כפי שהיה נהוג בעבר, ורצונו לרמוז בזה שאין אפשרות בעולם מודרני לחיות במצב שלוח השנה אינו קבוע מראש; ובעמ' 235 הוא מחזק את דבריו אלו בעזרת מדרש המובא בילקוט שמעוני (יחזקאל רמז שפג) שלעתיד לבוא ידעו שהחודש מקודש על פי דלתות בית המקדש שיפתחו מאליהן: ...'שער החצר הפנימית הפונה קדים ששת ימי המעשה יהיה סגור, וביום השבת הם נפתחים

מאליהם ויודעים כל העם שבא יום השבת, וכן בר"ח יהיו ישראל עומדים ורואים את הדלתות נפתחות מאליהן ויודעין שבאותה שעה עלתה הלבנה ומקדשין את החודש בעליונים'. מוסיף המחבר: ניתן למצוא כאן רמז שחישוב מועד ראיית הירח ייעשה בעתיד לאו דווקא בעזרת עדים – אלא בעזרת המחשב למשל. אולם הענין אינו פשוט כלל: לדעת רוב גדולי של הראשונים ברור לחלוטין שמצות עשה לקדש את החודש על פי הראייה, ומצוה זו עתידה בעז"ה לשוב ולהתחדש במהרה בימינו. האמצעים הטכנולוגיים הקיימים היום והידע האסטרונומי המודרני יסייעו לדייק בקידוש החודש באופן מושלם, וגם להתגבר בוודאי על בעיית התאריך-הלא-ידוע-מראש כאשר אין לוח עתידי קבוע, אך לא יזיזו את המצוה הזו ממקומה. אף הראיה מילקוט שמעוני אינה משכנעת: המקור שלו הוא פרקי דרבי אליעזר פרק נא, אך במהדורת היגר של פרדר"א (מהד' חורב, ושם בפרק נ ולא נא) הנוסח שונה: "ר' יהודה אומר בחודשים ובשבתות ישראל יושבים שם [=בבית המקדש] ורואין את הדלתות נפתחין מאליהם ויודעין ששכינתו של הקב"ה שם, שנאמר כי ה' אלהי ישראל בא בו, מיד כורעים ומשתחוים לפני האלוקים. וכן לשעבר וכן לעתיד, שנאמר והשתחוו עם הארץ פתח השער ההוא בשבתות ובחודשים"..." לפי גירסה זו נראה לפרש שגם הנוסח שצוטט ביל"ש לא התכוון לומר שפעולה 'אוטומטית' כלשהי תבשר על כניסת השבת והחודש – אלא שיראו את השגחת ה' בבית המקדש באופנים שונים, ובין השאר גם בתפקודו של המקדש בהתאם לזמנים המקודשים של השנה בהשגחה מיוחדת של רבש"ע; אך כמו שאת השבת תקדש שקיעת החמה ולא פתיחת דלתות ההיכל – כך את החודש יקדשו בית דין על פי עדים שראו את הירח החדש, ולא הדלתות הנפתחות. רק דעות חריגות בין גדולי ישראל נותנות להבין שיתכן שלעתיד לבוא אפשר יהיה לוותר על קידוש החודש ע"י ביל"ד, ואין זו דרך המלך בהלכה. 'הראש היהודי' ימצא פתרון לבעיה הטכנית והארגונית של קביעת תוכניות לעתיד כשקביעת התאריך תהיה תלויה במראה הירח החדש ובעדים שיעידו עליו, לזה איני דואג... ברור שגם לדעת רש"ש אין זה מובן מאליו שנמשיך לנהוג לעולם בלוח הקבוע הנהוג היום; הוא סובר שאת ההכרעה בשאלה זו יש להשאיר בידי חכמי העיבור בימות המשיח שלהם תהיה הסמכות לקבוע חודשים ושנים, ויתכן לדעתו שהכרעתם תהיה לקבוע לוח קבוע על פי שיקול דעתם – אך כאמור לא כך נראית פשוטות דעתם של רוב גדולי ישראל שעסקו בנושא. ולסיום: אין ערוך לחשיבות הספר 'שערים ללוח העברי' ולתועלת שיש בו ללומד, לחוקר ולכל מי שמתעניין בלוח השנה היהודי; זהו אוצר בלום שראוי להימצא ממש בכל בית.

ספר דולה ומשקה. קובץ שיחות שנאמרו מפי מו"ר רה"י הגר"י הורוביץ שליט"א בבית המדרש דישיבת אופקים. נערך ונכתב ע"י תומר חיים בכר. ירושלים, פלדהיים, תשס"ט. כרך א: אלול ור"ה. כרך ב: עשי"ת ויוה"כ. (02-6513947)

גיסי הגדול, ראש ישיבת אופקים הגאון הרב יעקב הורוביץ זצ"ל, שהקדיש את עיקר כוחותיו להרבצת תורה בתלמידיו בשיעורי עיון עמוקים כסדר המסכתות הנלמדות בישיבה, יצא שמעו במיוחד עקב שיחותיו בענייני התורה והזמנים, בהם דרך בעקבי רבו הגר"י הוטנר זצ"ל. תלמידיו המובהקים הרבנים חיים יוסף הברמן ותומר בכר יזמו ובצעו את הפיכת התורה שבעל-פה הזו לתורה שבכתב, וכבר שני כרכים יצאו לאור בסדרת 'דולה ומשקה', אחד בנושאים שונים והאחר על חנוכה (עליו כתבתי ב'המעין' תמוז תשס"ו [מו, ד] עמ' 91), בנוסף לחוברת 'עקב תשמעון' שיצאה לאור לפני שנים. עתה יצאו לאור שני כרכים

על הימים הנוראים, וכרך נוסף על התורה וחג השבועות כבר קורס עור וגידים. ספרים אלו כוללים מאמרי עיון מחשבתיים; אין אלו שיחות מוסר או חינוך רכות ונוגעות ללב - אלא מערכות של עיונים למדניים במחשבת חז"ל וגדולי הדורות, שיטתיות ומוֹבְּנוֹת, שנלווה להן כמובן גם מסר חינוכי. כך למשל עוסק הרב הורוביץ זצ"ל על פני שני פרקים בסוף הכרך הראשון (יחד יותר מארבעים עמודים!) במשמעותו של ראש השנה שחל בשבת (דרך אגב: אירוע שיחול בפעם הבאה רק בשנת תשפ"א!); ומסביר את המיוחדות שבאי־התקיעה ביום קדוש זה; אחר שהוא מסביר את מהות תקיעת השופר בר"ה כהתעוררות פנימית מיוחדת-במינה של קדושה, דרך הסברת עניינם של שופרו של יצחק ושל שופרו של משיח - מסביר הרב זצ"ל שמעלתה של השבת מתגברת על חסרונו של השופר, כי היהודי בשבת נמצא במעלה קרובה לאדה"ר לפני החטא, וכך גם בלי ההתעוררות החיצונית הזו הוא חי בקדושה עליונה ביום ראש השנה הזה מעצם כוחה של השבת. הדברים מבוססים על פסוקי המקרא ועל דברי חז"ל, על דיוק בדברי ראשונים והעמקה בדברי גדולי המחשבה של הדורות האחרונים, והם מאירים ושמים. בסוף הכרך השני נוסף מפתח מקורות ועניינים מורחב ושימושי לשני הכרכים. והנה, כשכתבתי שורות אלו לפני כמה שבועות ברכתי את "מורי וגיסי המחבר שליט"א שיזכה להוציא לאור בקרוב את שאר כתביו הרבים בהלכה ובאגדה, פרי לימוד והוראה במשך יובל שנים, תוך המשך העמדת תלמידים הרבה בבריאות גופא ונהורא מעליא"; סיום זה היה קשור למחלתו הקשה של גיסי היקר זצ"ל; ואכן לצערנו שבק חיים לכל חי הרב הגאון ר' יעקב הורוביץ זצ"ל ראש ישיבת אופקים בבוקר יום רביעי י"ז במרחשוון, והשאיר את אחותי הרבנית שתח' ואת כל המשפחה ואת אלפי תלמידיו באבל כבד. תנצב"ה. ולסיים: ייזכר לברכה המו"ל ר' יעקב פלדהיים, שהוא עצמו תלמיד־אורח קבוע בישיבת אופקים כבר שנים רבות, על ההוצאה לאור הנקיה והמושלמת של סידרת הספרים הזו, שגרמה נחת רוח רבה למחבר זצ"ל בחייו, ותהיה עתה לעילוי נשמתו.

קובץ בית אהרן וישראל. מאסף מרכזי לתורה והלכה של מוסדות סטאלין קארלין. ירושלים, מכון בית אהרן וישראל, תשס"ט-תש"ע. גל' קלט-קמה ושנה כד גל' א - שנה כה גל' א. (02-5370106)

כבר כתבתי כמה פעמים על גלינות הקובץ 'בית אהרן וישראל' היוצאים לאור ע"י חסידות קרלין שש פעמים בשנה, פחות־אז יותר כל חודשיים, ומביאים בתוכם מן המיטב של פרי ידם של חכמי התורה מכל הסוגים ותלמידי הישיבות מכל הגוונים, עם הטייה מכוונת ולגיטימית לטובת הכותבים, הגדלים מגליון לגליון בכמות ואיכות, של מוסדות חסידות זו. כ־180 עמודים בכל גליון, בשני טורים ובאותיות צפופות. כל גליון כולל כעשרים מאמרים, בהם פרסום ראשון של גנוזות קדמונים - בדרך כלל מגנזי ספריית האדמו"ר מסטאלין-קרלין שליט"א, חידושי תורה ובירורי הלכה, מדור 'לשון חכמים' העוסק בענייני נוסחאות התפילה וספרי קדמונים ובבירור מושגים ולשונות בספרות חז"ל, מדור 'מנהגי ישראל' העוסק בעיקר בעניינים הקשורים לחסידות קרלין, המדור המעניין־תמיד 'הערות' ובו מאמרים קצרים ותגובות על דברים שהובאו בגלינות הקודמים, ומדור 'כתבים' העוסק בספרים וסופרים של קדמוני חסידות זו. משהו על קצה המזלג: בגל' קמ (כסלו-טבת תשס"ט) בעמ' עז ואילך דן הרב שלום מרדכי הלוי סגל, ראש כולל 'אהל יהונתן' של חסידות קרלין בירושלים ומהכותבים הקבועים בקובץ, בשאלה בדיני ממונות שנשאלה הלכה למעשה: הנהלת מלון שכרה לחג משיגח מיוחד שיעבוד תחת פיקוחו של הרב האחראי, והוסכם שהמשיגח יתארח עם משפחתו במשך החג במלון. אולם לאחר כמה ימים החליט

הרב האחראי שהמשיגה אינו מתאים לתפקידו - למרות שלא פשע במאומה, ודרש מהנהלת המלון להחליף אותו במשגיח אחר ראוי יותר, וכך היה. גם המשגיח החדש הגיע למלון עם כל משפחתו, וכעת דורשים בעלי המלון מהמשגיח המפוטר לעזוב את חדרו במלון, אולם הוא סירב לעזוב בנימוק שלא הכין לעצמו כלל את צורכי החג, וגם סירב לשלם על האירוח בטענה שהאירוח במלון הוסכם עמו ללא קשר להעסקתו בפועל. למסקנה קובע הרב סגל שליט"א, אחרי בירור מעמיק, שאין שום טענה על בעלי המלון - פיטורי המשגיח הראשון שלדעת הרב האחראי לא התאים לתפקידו הם לגיטימיים, ובמקביל ברור שהאירוח הוא חלק משכרו של המשגיח שאינו מגיע לו אחרי שפוטר, ואין כאן מעין 'מחילה' של בעלי המלון על החדר ועל השירותים הנלווים אליו לכל תקופת החגים כאשר לבסוף לא הועסק בתפקידו, למרות שאינו אשם בפיטוריו. הדברים דבורים על אופניהם. בגל' קמה (תשרי-חשוון תש"ע) עמ' קיט ואילך מאריך הרב יוחנן הכהן שבדרון בביור היסטורי, ארכיאולוגי והלכתי בענין המסורת העתיקה שב'נבי סמואל' הסמוך לירושלים אכן נמצא קברו של שמואל הנביא, ודוחה את הערעור על כך שהתפרסם לאחרונה גם בעיתונות החרדית. אלו הם רק שתי דוגמאות מהחומר התורני העשיר בקבצים אלו. יישר כוחם של העורכים המתמידים בהוצאה לאור של דברי תורה משובחים בכמות ובאיכות תמידים כסידרם.

הרצל - קריאה חדשה. יצחק וייס. ת"א, למשכל, תשס"ח. 253 עמ'. (02-5813821)

שמו של בנימין זאב (תיאודור) הרצל, 'חוזה מדינת היהודים', כמעט נשכח היום. אילולא כמה אתרים חשובים שנושאים את שמו (הר הרצל שבירושלים ובית הקברות הצבאי שבו, העיר הרצליה, 'שדרות הרצל' הפזורות ברחבי הארץ וכד') אפשר להניח שאף שמו לא היה מוכר לרבים מאזרחי ישראל. אחת הסיבות לכך היא שדמותו ההיסטורית אינה מתאימה היום לשום תנועה, לאף מפלגה; הימניים יותר אינם יכולים לסלוח לו את הצעת אוגנדה, שגרמה למשבר חמור בתנועה הציונית (שיש אומרים שהיא לא התאוששה ממנו עד היום); השמאלנים אינם יכולים לשכוח לו את התעלמותו הכמעט מוחלטת מהבעיה הערבית, ובעיניהם לאומיותו היהודית הגאה היתה למעשה לאומנות גסה; ויהודים שומרי מצוות לא מסוגלים לעכל את העובדה שלא מל את בנו (הוא נימול בבגרותו), ושמצאו אותו פעם ב'חג המולד' חוגג עם ילדיו סביב לעץ האשוח! עובדות אלו, עד כמה שהן סותרות (וגם סיבות נוספות שאין כאן המקום להאריך בהן) גרמו לכך שאמנם ניתן לו הכבוד הראוי כאחד שהצליח 'להזיז' את הציונות המדינית קדימה, שהיטיב לראות ואף התחיל לבצע את רעיון הקמת המדינה היהודית בארץ ישראל, עד שסביר להניח שבלי היסודות הארגוניים והמערכה הציבורית בה החל אכן לא היתה ניתנת 'הצהרת בלפור' ולא היתה (על פי דרך הטבע) קמה המדינה, אך חוץ מזה - אין כמעט התייחסות בארץ לאישיותו, גם לא לספריו שכה הרעישו בזמנו את העולם היהודי, וכמובן שלא לכתביו האחרים. בעיקר אין כמעט מי שמתייחס ליומנו האישי המפורט, שמולא על ידו באופן יומיומי במשך שנים רבות ומכיל מידע שלא יסולא בפז על התקופה ועל אישיה - ובעיקר על מחברו, למרות שהודפס כולו כבר לפני שנים רבות (במקורו הגרמני ובתרגומים שונים). להיפך - הרבה מאלו שנגעו באישיותו של הרצל הגיעו באופן מוזר למסקנה שהוא היה קרוב יותר לפוסט-ציונים של היום, היה מעדיף 'מדינת כל אזרחיה' וכד', כשהם נוקטים בגישה שטחית טועה ומטעה. והנה, לפני שנים ספורות עלעל במקרה ד"ר יצחק וייס, ירושלמי שומר מצוות ויודע ספר,

שאביו נהרג בשואה בהיותו תינוק והוא עלה לארץ מצרפת לפני כשלושים שנה, בספר 'אלטנוילנד' של הרצל - רומן דמיוני שרקעו הוא מדינה יהודית שכאילו קמה בארץ ישראל - ופתאום חש שדמותו של הרצל שונה לחלוטין מכפי שהכירה עד אותו יום! קריאת כל הספרות שלו ועליו, נבירה בארכיונים, ובעיקר עיון מעמיק ביומנו האישי המפורט הנ"ל, הביאו אותו למסקנות מרחיקות לכת על דמותו, אופיו, ובעיקר דרכו הרעיונית, אותן הוא מחלק עם קוראי ספרו. לדעת ד"ר וייס בדורות האחרונים הוסיף והועלם הממד היהודי הבולט והחד-משמעי בדמותו מלאה הסתירות של הרצל, לעיתים בזדון ולעיתים בשגגה. כך למשל המשפט הראשון [1] שאמר הרצל בנאום הפותח של הקונגרס הציוני הראשון בבזל היה שהציונות פירושה חזרה ליהדות עוד קודם לחזרה לארץ היהודים, וד"ר וייס מוכיח שזו היתה דעתו האמיתית של הרצל, ושהוא היה עקבי בגישה הזאת עד סוף ימיו. לדעתו ספג חלק מכיוון מחשבה זה כמסורת משפחתית מרעיונותיו של הרב יהודה אלקלעי, ממבשרי הציונות, רבה של זמליו עיר אבותיו, ששמו אמנם לא נזכר בכל כתבי הרצל - אך כמה מרעיונותיו משוקעים בכתביו. העובדות הן שהרצל הצליח בפעילות נמרצת של חודשים ספורים ליהפך לנציגו המוסמך של העם היהודי בעיני רוב העם ובעיני הרבה ממנהיגי העולם, ושלמרות היותו יהודי-מתבולל תמכו בו רבנים חשובים, העריכו אותו, והתייחסו אליו בכבוד רב - למרות שאחרים אכן בזו לו. במהלך הספר מנסה המחבר להשיב על השאלה איך הצליח הרצל בזמן כה קצר, ותוך התנגדות כל כך עזה מכמה וכמה צדדים, לכנס לתוך אולם אחד כמאתיים צירים נציגי היהודים מ-16 מדינות, ולהפוך בבת אחת למנהיג היהודי הבולט ביותר בימיו בעיני רבבות יהודים? איך הצליח לגרום לכך שיהודי ת"ח וריאליסט כמו הגאון רבי שלמה הכהן אב"ד וילנא יצא לקבל את פניו בתחנת הרכבת עם ספר תורה בידו, כפי שנהוג היה לקבל פניהם של מלכים? איך הצליח לגרום לקיסר גרמניה ולסולטן התורכי ולאפיפיור, למלכים ורוזנים, שרים ונכבדי ארץ, לקבל את פניו כמעט כשווה בין שווים, כאשר למעשה לא היו מאחוריו בפועל לא עם ולא ארץ, לא צבא ולא ממשלה? איך גרם למשל לגאון רב"א קפלן, ראש ביהמ"ד הרבנים החרדי בברלין, איש המוסר וההלכה, לומר עליו בשנת תרע"ט, ט"ו שנים אחרי פטירתו, דברי שבח כה מופלגים (בעקבות היראה, מוסה"ק תשמ"ח, עמ' פה ואילך)? התמיהות האלו, עם עוד רבות כמוהן בחייו הקצרים של הרצל, בנוסף לחיי המשפחה המעורערים שלו ולעדויות ברורות על תקופות של ירידה ואכזבה, שגרמו לו כמעט לנטוש את רעיון חייו - הביאו רבים למסקנה מוטעית שמדובר רק על אומן יחסי ציבור ותקשורת, שכבש את לב ההמון היהודי בשעת צרה וצוקה כשהוא מבטיח להם 'ארץ זבת חלב ודבש' בעזרת 'פירמן' חתום ע"י הסולטן התורכי, כשלמעשה הכל היה עורבא פרח, ורק בצירוף מקרים נדיר יצא מזה מה שיצא. לא, אומר לנו ד"ר וייס: מחפש אמת יגלה שהרצל היה איש אמת, אוהב עמו וארצו, שמאז שגילה שוב את יהדותו (ולא בגלל משפט דרייפוס, כפי שמוכיח המחבר מעמ' 41 ואילך) ממנה התרחק מאוד מאז ילדותו המשיך בקו עקבי של התקרבות וקירוב אחרים ליהדותם ולעמם עוד לפני קירובם לארצם העתיקה, לעיתים תוך מסירות נפש. אמנם היה רחוק מלשמור מצוות, אמנם ה'יהדות' כפי הבנתו לא היתה בדיוק היהדות המקובלת עלינו, אך לפי הכיוון בו הלך מי יודע לאן היה מגיע אם הבורא היה מזכה אותו בחיים יותר ארוכים. בקיצור, ספר מרתק זה, שמשאיר גם שאלות פתוחות וסימני שאלה לא מעטים, מעורר ענין רב בכך שהוא בודק את העובדות מיסודן, בלי להסתמך על שמועות ועל 'עדויות' מכלי רביעי וחמישי, ומגיע בכמה וכמה נושאים למסקנות שאינן מקובלות, שגורמות להביט על הרצל, היהודי המתבולל שפקח לפתע את עיניו, בדרך הרבה יותר מעוררת כבוד:

הדיבור היהודי של הרצל, השימוש ב'קודים' הטבועים עמוק בכל נפש יהודית, הזהות היהודית הברורה שלו, קירבו אליו את ההמונים מצד אחד - ורבים מגדולי האומה מצד שני. תוכו היה כבדו. ושתי הערות לסיום: א. הדעה המקובלת שאחד מרעיונותיו של הרצל (במקביל לרעיון הציוני) היה לארגן שמד המוני של יהודי וינה, דעה שהבאישה ומבאישה את ריחו בעיני כל מי שרוח יהודית באפיו - רחוקה מאוד מן האמת. המקום היחיד [!] שבו נזכר רעיון זה הוא ביומנו הפרטי, שבו רשם כל מה שעלה על דעתו בכל עת ובכל שעה; ואכן באחד מימי ה'ירידה' שלו, שנים לפני שנרתם לפעילות ציבורית, כתב לעצמו שאולי זה יהיה הפתרון היחיד לבעיית האנטישמיות בארצו. רעיון מכווער זה לא היה יותר מאשר הרהור שעלה בו מתוך יאוש, רעיון שהוא עצמו מעולם לא התייחס אליו ברצינות, מעולם לא דיבר עליו בשום פורום פנימי או חיצוני, ומוכן מאליו שמעולם לא עשה שום צעד מעשי ליישמו. לא פחות - ולא יותר (ע' עמ' 67-68). ב. לאחרונה יצאה לאור מהדורה חדשה, מתוקנת ומורחבת, של ספרו המרתק של ידידי הרב בנימין שלמה המבורגר שליט"א ראש מכון 'מורשת יהדות אשכנז' על 'משיחי השקר ומתנגדיהם', והפרק האחרון שבו עוסק בהרצל. לדעת הרב המבורגר ניתן לצרף את הרצל לרשימה המפוקפקת של משיחי השקר, למרות שכמובן לא ייחס לעצמו אף אחד מסימניו של המלך המשיח, מפני שההילה שרכש לעצמו והייחס כלפיו מכיוונם של רבבות יהודים היה כאל משיח, ואם משיח - הרי בוודאי שאינו משיח צדקנו... אכמ"ל, אך לענ"ד טוב היה לפרק הזה, שגם מבחינה היסטורית קיימים בו אי-דיוקים רבים, שלא נדפס משנדפס.

מצור דב"ש. דפים בפרשת שבוע. מאת צוריאל חיים קטן, רב ביה"ס גוש טלמונים-דולב. ספר בראשית. נריה, תש"ע. עמ' 160 (0545-997425)

תפקיד 'רב בית ספר' הוא תפקיד מודרני-יחסית, הדורש מן הממלא אותו רחבות-אופקים תורנית, מחשבה יצירתית, כושר הבעה בכתב ובעל-פה, כישורי חינוך והוראה, סבלנות, ובעיקר אהבת הזולת - וילדים בפרט. כל אלו נמצאים ב"ה בשפע באחי הצעיר הרב צוריאל, שבין שאר תפקידיו משמש כבר שנים רבות כרב ביה"ס היסודי-התורני שבישוב טלמון, המשרת את ילדי הישובים באיזור. הרב צורי מכין מדי שבוע 'דף פרשת שבוע' מושך ומרתק לילדי בית הספר עבור שולחן השבת, ובו פירושים, סיפורים, חידונים וחידות, להנאת התלמידים ובני משפחותיהם, גדולים וקטנים. עתה ליקט וערך את המיטב שבדפיו על פרשות ספר בראשית, והוציא אותו לאור כדי שיהנו ממנו גם שאר ילדי ישראל. יתן ה' שיזכה לפרסם בקרוב את ספריו על שאר החומשים, וימשיך עוד הרבה שנים טובות ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים בבריאות ובנחת.

סוגות וסוגיות בפיט הפרובנסלי והקטלוני. בנימין בר-תקוה. באר שבע, הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן גוריון בנגב, תשס"ט. 519 עמ'. (08-6479640)

פרובנס, היום אזור בדרום צרפת, היתה בתקופת הראשונים נסיכות נפרדת, שחצצה בין צרפת ובין ספרד. קהילות רבות וקדושות פרחו בחבל ארץ זה בתקופה זו, וכמה מגדולי הראשונים הפיצו בה את תורתם: הראב"ד השני בעל 'האשכול' וחתנו הראב"ד השלישי בעל ההשגות, ר' יהונתן הכהן מלונגיל ור' זרחיה הלוי בעל 'המאור', ר' שלמה מן ההר ור' מנחם ב"ר שלמה המאירי, פרשני המקרא והבלשנים ממשפחת קמחי ורבים אחרים. סגנון וחו

מיוחדים שורים על תורת חכמי פרובנס, עד שלמדנים חדי עין ואוזן יודעים להכיר בפיסקה עלומה הבאה לפניהם את מקורה הפרובנסלי על פי הניחוח הייחודי שנוסף ממנה, בכל תחומי התורה - פרשנות המקרא והמדרש, פילוסופיה יהודית וקבלה, נוסף כמוזן על פסקי הלכה ופירושי התלמוד. והנה מתברר שגדולי פרובנס בתקופת הראשונים היו גדולים גם בפיוט, ועשרות פייטנים חיברו מאות פיוטים, חלקם היה ידוע במשך הדורות - וחלקם מתגלה אט אט על גבי דפי כתבי יד עלומים. קשר הדוק קיים בין הפיוט לבין נוסח התפילה, שהרי הפיוטים ביסודם אינם אלא השלמה והרחבה של נוסח התפילה בכל אתר ואתר; ואכן גם נוסח תפילת יהודי פרובנס היה שונה בפרטים רבים מנוסח התפילה בספרד או באשכנז והיה קרוב דווקא למסורת האיטלקית/ארצישראלית, והוא כלל למשל בברכות השחר את הברכות 'שלא עשני בור', 'מגביה שפלים', ו'שלא חיסר מכל צרכי כלום'. הקשרים ההדוקים בין קטלוגיה (צפון ספרד, הנוצרי בדרך כלל) לבין פרובנס גרמו להשפעה הדדית רב-צדדית, עד שאי אפשר היה לדון בפיוט הפרובנסלי מבלי להיכנס גם לסוגיות בפיוט הקטלוגי. המחבר מעיר (עמ' 69 הע' 3) שגם מנהג אלג'יר קשור למנהג פרובנס וקטלוגיה, וכנראה הוא הועתק לשם עם מעבר הריב"ש והרשב"ץ מספרד לאלג'יריה בעקבות פרעות קנ"א (והרי אבות משפחתו של הרשב"ץ מקורם בפרובנס). וכך בשמונה פרקים מקיפים עוסק פרופ' בר-תקוה, ראש הקתדרה לחקר הפיוט והוראתו באוניברסיטת בר אילן, בפרסום פיוטים חדשים מכת"י ובזיהוי פיוטים ופייטנים, בתיאור פירושי-פיוטים עתיקים (גם פירושים אלו נכתבו ע"י גדולי ישראל!) ובהגדרת כללים וצורות פיוט. בחלק ניכר מן הפיוטים ניתן לשמוע את זעקת הפייטן מול נגישות גויי הארץ, ומדהים לראות את גדלות הרוח ושלמות האמונה שבאות לידי ביטוי בתכני הפיוטים בתקופות כה קשות לעם ישראל. מעניין במיוחד הפרק השביעי העוסק בפיוט הקלאסי של ריה"ל 'ציון הלא תשאלני', בניתוחו וביאורו, בפירוט כל חיקוייו, עיבודיו ופירושי, ובתיאור ההשפעה שהיתה לו על התפתחות הפיוט בכמה ארצות. כמות עצומה של חומר, חדש וישן, נמצאת במאות דפי הספר הזה, והמפתחות המפורטים בסופו מקילים על מציאת המידע הרב האצור בו; אולם הגהה נוספת היתה בוודאי מכלה כמה קוצים מן המפתחות, שהרי 'המהר"ם מרוטנבורג' מקומו באות מ' (לצד מהר"ם אלאשקאר למשל) ולא באות ה', יוסף כספי ויוסף אבן כספי הם אדם אחד (אם כי יוסף בר שלום אבן כספי הוא אכן אדם אחר), את ההפניות לראב"ד השלישי באות ר' יש לצרף להפניות לאברהם בן דוד (ראב"ד) שבאות א', ועוד (כמו כן הודיעני המחבר עצמו שבעמ' 25 נשמט שם אביו של ר' ברכיה, ובמקום 'ברכיה בר זרחיה' צ"ל 'ברכיה בר יצחק בר זרחיה'). ולסיום אעתיק קטע מפזמון יפהפה שנכתב עבור פורים שחל במוצ"ש (כפי שיקרה גם השנה) מאת פייטן אנונימי, שנעתק מכת"י קיימברידג' (עמ' 381-380 בספר):

אָנִי טָרַם אֶהֱי מְבַדֵּיל בְּכוֹסִי, אֲשׁוּ נֶס פּוֹר מִנֵּת חֲלָקִי וְכוֹסִי, וְאַקְדִים אוֹר בְּנֹו יְאִיר
 לְאוֹר אֵשׁ, וְכֵן בְּשֵׁמִי הַדְּסָה לְהַדְסִי.

וְאִם חֲלָף וְעֵבֵר יוֹם מְנוּחִי, מְנוּחִתִי תְהִי עוֹד יוֹם מְשׁוֹשִׁי, מְנוּחַת גִּיל וּמְרֻגוֹעַ שְׂמֵחוֹת,
 בְּהַמְחוֹת אֶגְגִי אִישׁ חֲמָסִי.

...

גְּאֻלְנִי לְפָנִים פְּעֻמִים, וְאִם הַיּוֹם אֶנִי בְּשֵׁבִי מְשֻׁשִׁי, גְּאֻלְהָ עוֹד שְׁלִישִׁיהָ יְצִנָה, וּמְזַרְעִי
 הָכִי יֵיטֵב שְׁחִיסִי.

אֶנִי בֵּין כֹּה וְכֹה אָבֵא לְבָרְכוּ, עָלֵי אֶף לוֹחֲצִי נוֹגְשִׁי וְעוֹשִׁי, וְעַל מְקָרָא מְגִלָּה שִׁיר
 תְּהַלָּה, וּמְטַעְמֵי זְמִיר אַעֲשֶׂ לְעוֹשִׁי.

רְעֵה אֲמוֹנָה. סדרת שיעורים על י"ג עיקרי האמונה מאת הגאון רבי משה שפירא שליט"א. עורך: מנחם ש"ז שלנגר. ירושלים, תשס"ט. 22+שצב עמ'.
(02-5387796)

פלא החזרה בתשובה של הדור האחרון, בעיקר מאז מלחמת יוה"כ, כבר נראה היום כענין טבעי ומובן מאליו; אין כמעט היום ב"ה בית חילוני בישראל שאין בו מי שהתחזק והחל לקיים מצוות, ואם לא בו - בבית שכנו הקרוב לביתו או בבית בן משפחתו. רק המבוגרים שבינינו זוכרים את התדהמה, את ההפתעה, את ההרגשה של 'פחד ורחב לבבך', כאשר החלו ראשוני ה'ידוענים' 'לחצות את הקווים' ולשמור מצוות בפומבי, ואת הרעש והזעזוע שעובדה זו עצמה גרמה לרבים מאזרחי הארץ. אחד מראשוני הראשונים של הגל הזה היה הצייר ואיש הבוהמה הידוע יצחק (איקא) ישראל ז"ל, שמשך אחריו רבים; המפורסם שבהם היה אורי זוהר, שנחשב אז היוצר-במאי-שחקן-בדרן מספר אחד בארץ, שחזרתו המתוקשרת בתשובה 'לעיני כל ישראל' (הוא הגיש אז תוכניות ברדיו ובטלוויזיה, ולא הסתיר כלל את השינוי ההדרגתי בסגנון דיבורו, בהתנהגותו ובמראהו החיצוני) היכתה את כל הארץ בתדהמה. אך לא רבים יודעים שההבדל בין 'חזרה בתשובה' חיצונית ורדודה לבין שינוי עמוק בתודעה הוא לעיתים קו דק מאוד; לכן, כדי להעמיק ולבסס את המהלך הרוחני המדויק הזה, הסכים בזמנו הרב משה שפירא שליט"א, ת"ח ואיש-מחשבה ידוע מירושלים, לבקשת איקא הנ"ל, להעביר שיעור קבוע באמונה לקבוצת חוזרים בתשובה ומחפשי-דרך בשלבים שונים של דרכם אל ה'. משיעור של יחידים נעשה השיעור השבועי הזה לשיעור המוני, שרבים מבני הישיבות הגבוהות בירושלים חברו אל מייסדיו החוזרים-בתשובה, ועלו יחד עמם במעלות האמונה העמוקה, היסודית, האיתנה, שאינה רק 'אמונת אנשים מלומדה'. במשך השנים השתתפו בקביעות מאות רבות של לומדים, בהם ת"ח חשובים בעצמם, בשיעור המיוחד הזה, שנערך כל יום חמישי בערב בישיבת 'אור שמח', שיעור שממשיך למעשה להיות מועבר עד היום בשינוי מקום ותכנים. בשנים הראשונות (תשמ"א-תשמ"ב) בחר הרב שפירא בלימוד עמוק ושיטתי של י"ג העיקרים של הרמב"ם; ב"ה היה אז מי שהקליט את השיעורים האלו, היה עתה מי שיזם ואף מימן את שכתובם והדפסתם, ונמצא אחד השומעים, ת"ח ומחבר ספרים בזכות עצמו, שהשכיל בעזרת הרב שליט"א לערוך ולסדר, לציין מקורות ולהוסיף הערות, ולהוציא לאור ספר מיוחד במינו - ביאור עמוק ומקיף ליסודות האמונה היהודית, בדרך שיטתית ומוסברת, שעומקה אינו פוגם בבהירותה וחדותה. ספרים רבים כבר נכתבו בענייני י"ג העיקרים, אך לא ידוע לי על ספר כה יסודי וכה מפורט, שמתרחב בכל 'עיקר' לכל צדדיו וצדי צידיו - ומצד שני שומר על חוט שידרה עקבי ועל סדר ושיטתיות בהסברת העיקרים הנ"ל. מענין לציין ששני עיקרים זכו בספר זה להרחבה יתירה - העיקר השמיני על 'תורה מן השמים', והעיקר האחרון העוסק בתחיית המתים; הדבר מתקבל מאוד על הדעת: האמונה בתורה מן השמים היא הבסיס לקבלת עול תורה ומצוות כפי שנמסרו פרטיהם ודקדוקיהם במשך הדורות, והאמונה בתחיית המתים מחברת באופן המוחשי ביותר בין העולם הזה שלנו לעולם האמת (במלוא מובנה של מילה זו), בין מה שנראה היום לעינינו - לבין השלימות לה אנו מצפים לעתיד לבוא. חשוב לציין שהרב שפירא משווה באופן עקבי ושיטתי בין נוסח קיצור י"ג העיקרים שמופיע בסידורי התפילה האשכנזים בסוף תפילת שחרית ('אני מאמין באמונה שלמה ש...') לבין הנוסח המקורי הארוך - פירוש המשניות לרמב"ם על תחילת פרק 'חלק' שבסוף מסכת סנהדרין. לא ידוע מי חיבר את הקיצור הזה ומה היה משקלו התורני של מחברו, אך הרב טורח להסביר (ולהצדיק בדרך כלל) את השינויים הקטנים והגדולים

הקיימים בו מן הנוסח המקורי (שנכתב כידוע ע"י הרמב"ם בערבית, ולשון תרגומו העתיק לעיתים מגומגמת). כך למשל העיקר החמישי מנוסח בסידורים 'אני מאמין באמונה שלמה שהבורא ית"ש לו לבדו ראוי להתפלל, ואין להתפלל לזולתו', למרות שהרמב"ם עצמו הדגיש בפיה"מ שאין לעבוד שום עבודה לשום גורם אחר חוץ מהקב"ה בעצמו, ולא רק שאין להתפלל אליו; מסביר הרב שליט"א שבימינו עיקר עבודת ה' היא התפילה, לכן גם הזהירות מכל שמץ של ע"ז עיקרה מתבטא בתפילה דווקא, וזו הסיבה שהמנסח ניסח את העיקר החמישי באופן הזה. לפני כן ב'שיעור' הראשון מנסה הרב להשיב על השאלה הידועה - מדוע לא רשם הרמב"ם גם בספרו הגדול 'משנה תורה' את י"ג העיקרים האלו ברשימה אחת מחייבת של עיקרי האמונה היהודית? והוא כותב שהשאלה הזו יסודה בטעות, שהרי כל העיקרים נמצאים שם בהל' תשובה סביב ענין הזכייה לחיי העוה"ב - אם בפירוש ואם ברמז. אולם הדברים לכאורה אינם מדוקדקים, שהרי נוספו שם בהל' תשובה עניינים רבים שלא הופיעו בפיה"מ הנ"ל כעיקרי אמונה, ובמקביל לא הודגשו שם ההדגשות העקרוניות לגבי חשיבותם העליונה של העיקרים שכה הודגשו בפיה"מ! הענין הזה לענ"ד עדיין צריך עיון. יישר כוחם של העורך הרב מנחם שלנגר שליט"א ושל כל העוסקים בהוצאת ספר חשוב זה לאור, ויה"ר שתמשיך לפוץ תורתו הגדולה של הגר"מ שפירא שליט"א, ונזכה להעמקת והרחבת האמונה בה' אצל גדולים וקטנים.

ספר הגיוני תורה. בענייני הלכה ומחשבה. חלק ראשון. מאת משה נקש. שעלבים, תש"ע. ריט עמ'. (08-9276536)

הרב משה נקש משמש כר"מ בישיבת שעלבים, ועיקר עיסוקו בהלכה; לפניו היה אחד מבחירי הכולל המיוחד 'יד ברודמן' ברחובות. במשך השנים כתב לעצמו בירורי סוגיות בכמה נושאים חשובים, כמו סמכותם של בתי הדין בזמה"ז לגייר ורמת קבלת המצוות שהגר מחוייב בה, שאלות במצות שילוח הקן, ההתמודדות בין 'כבוד הבריות' לקיום מצוות, דיון מעמיק וחילופי מכתבים עם הגר"ז' גולדברג שליט"א מירושלים והרב אליקים קרומביין שליט"א מאלון שבות בענין היתר הריגת 'גנב הבא במחתרת' בזמן הזה ועיקרי הדברים פורסמו בזמנו ב'המעין' עוד לפני פרשת שי דרומי; וע"ע לעיל עמ' 100-99, הכוונה הראויה בתפילה ועוד, ועתה ערך אותם והוציאם לאור בספר נאה מלבר ומלגו. מדובר על חלק ראשון, ובעקבותיו יגיעו בעז"ה החלקים הבאים.

ספר צורת הארץ. בחכמת התכונה. לרבנו אברהם ב"ר חייא הנשיא, חד מתקיפי קמאי בתקופת הרי"ף. יו"ל במהדורה חדשה ומתוקנת ע"פ שלושה כת"י, בתוספת הגהות וביאורים מגדולי האחרונים, עם מבוא, מראי מקומות ומפתחות. מאת רפאל לסרי. ירושלים, התשס"ט. 205 עמ'. (02-6433150)

בדור שהתורה חביבה ב"ה על לומדיה, ובישיבות בארץ ובעולם מקדישים רבבות לומדי תורה את כל מרצם להרחבת והעמקת היידע שלהם בש"ס ובפוסקים, יימצאו תמיד הבוודים שסוללים לעצמם את דרכם המיוחדת בתורה, או מתמחים בשטחים שאינם 'רשות הרבים'. כך למשל נושא קידוש החודש והזמנים בהלכה מעורר את התעניינותה התורנית של קבוצה קטנה אך איכותית בין לומדי התורה. הדבר בא לידי ביטוי בין השאר בכנס שנערך בישיבת 'כרם ביבנה' בשלהי חודש תשרי האחרון מטעם המכון ללימודי קידוש החודש שבראשות ידידי הרב שי ואלטר שליט"א, שאיחד תחת כנפיו לומדים

ומתעניינים מכל קצווי הקשת הציבורית-דתית, מאברכים מכולל 'חזון איש' ועד חברים מהקיבוץ הדתי, שאין בליבם אלא רצון להוסיף תורה ודעת בנושא חשוב זה. אחד הדוברים בכנס ההוא היה תלמיד צעיר משיבת 'הברון' בירושלים בשם רפאל לסרי, שהצליח להוציא לאור בעשר אצבעותיו מהדורה חדשה ומתוקנת של ספר של אחד מגדולי ישראל הקדומים, רבי אברהם ב"ר חייא הנשיא (הכינוי ניתן לו על שם התפקיד החשוב שמילא בחצרו של מלך ספרד) שחי לפני כאלף שנים, שהיה מיוחד במינו בהיקף חכמתו ותורתו ומפורסם גם בין הגויים, ובין השאר היה מגדולי החכמים בתחום מסובך זה של חשבונות התכונה על פי ההלכה. שמו ידוע בדרך כלל ללומדים מן התפקיד החשוב שמילא דבריו בפולמוס בענין 'קו התאריך' שהתחולל לפני כשבעים שנה בין החזון איש לבין רבי מגדולי ירושלים, אך ספריו הרבים, שהגיעו אלינו רק בחלקם ובמהדורות משובשות וחסרות, אינם נמצאים בדרך כלל במדפי הספרים התורניים. בא ר' רפאל הנ"ל, ובדחיפתו ועידודו של שכנו האסטרונום התורני פרופ' ניסים וידאל ישב ועמל והוציא לאור ע"פ כמה כתבי יד ודפוסים ישנים את אחד הספרים הראשונים והיסודיים ביותר בחכמת התכונה שנכתבו בלשון הקודש, עם הערות והסברים ותרשימים ומפתחות, כפי הראוי לכבודו של ראב"ח הנשיא. הספר תורגם כבר ללטינית ולספרדית, קוצר ועובד, ועתה אכן הגיע הזמן שהוא יוגש שוב ללומדים המתעניינים בנושא, והולכים ורבים הם, מהודר מלבר ומלגו. משיחה אישית עם המחבר מתברר שהוא הקפיד לעשות את העבודה הגדולה הזו מחוץ לסדרי הלימוד בישיבה, שאותם הקדיש ככל חבריו להעמקה במסכת הנלמדת; ולכן ההערכה על הצלחתו בהוצאת 'צורת הארץ' לאור גדלה עוד יותר. יש לקוות שספר זה הוא רק הראשון בסידרה של ספרי קדמונים בתחום התכונה היהודית שיוציא לאור המהדיר באופן שלם ומתוקן, ויגדיל תורה ויאדיר.

עטרת דבורה. פסקי דין שהתבררו בבית הדין, בתוספת בירורי הלכה, בענייני אבן העזר וחושן משפט. הרב אוריאל לביא. קשת, תשס"ט. 2 כרכים. (ateretdvora@gmail.com)

מערכת בתי הדין במדינת ישראל עושה מלאכתה בדרך כלל בהצנע, בלי יחצנים ובלי תקשורת, ועולה לכותרות בדרך כלל רק כאשר אירוע מסויים מסעיר את הציבור, כשלדעת 'קובעי הטון' נפגע יחיד או נפגעו רבים מ'עקשנותם' של הממסד הרבני ושל מערכת בתי הדין. הייחס השלילי הזה נובע ברובו מהעובדה הפשוטה שעל פי החוק הקיים במדינה שמורה לבתי הדין באופן בלעדי הסמכות בענייני נישואין וגירושין על פי ההלכה, ואין הדבר תמיד לרצונם של אנשים שלא התורה היא זו שמכוונת את דרכם. אולם יש להודות שגם תקלות בבתי הדין, ענייני נוהל ואירגון פגומים לעיתים, פוגעים בכבוד הראוי למערכת יקרה זו, שבין דייניה בעבר ובהווה תלמידי חכמים חשובים ואף מגדולי ישראל. אחת התקלות החוזרות והנשנות, שכבר הוער עליה פעמים רבות ועדיין לא מצאה את תיקונה המלא, היא אי מתן נימוקים בכתב לפסקי הדין; רבים מן הדיינים כוחם גדול יותר בעל-פה מאשר בכתב, וגם עיסוקיהם הרבים מונעים מהם להקדיש את הזמן הנדרש לצורך כתיבת פסקי דין, בעיקר כאשר מדובר על נושאים 'כבדים' מבחינה הלכתית ולמדנית. מיוחד הוא הדין הרב אוריאל לביא שליט"א, שעלה וצמח בישיבת שעלבים וכבר שנים משמש כאב בית הדין טבריה-צפת כשהוא מתגורר בישוב קשת שבגולן, שמקפיד לעבד ולערוך ולכתוב את פסקי דינו, כשבחלק האחד פירוט והשתלשלות העניינים הרלוונטיים והפסיקה על נימוקה בקצרה, בהתנסחות המתאימה לכל נפש וללא מקורות הלכתיים, ובחלק השני

נימוקים הלכתיים מפורטים. מדובר באוצרות אמיתיים, דיונים עמוקים ורחבים בעניינים הקשים ביותר בחלקי חושן משפט ואבן העזר, כביטול עסקאות למפרע ודיני זכויות יוצרים, סמכות ה'הוצאה לפועל' ועקרונות בנזקי שכנים, התרת עגונות והכשרת ממזרים, הפקעת קידושין וקביעת אבהות, ועוד ועוד. לזכר אמו האצילה שהלכה לעולמה בשנה שעברה החליט הרב להוציא לאור למעלה ממאה וחמישים מפסקי הדין שכתב, והם כלולים באלף עמודי הספר הגדול 'עטרת דבורה', שנוספו לו גם מפתחות מפורטים ושימושיים. אין דרכי בסקירות אלו לצטט מתוך ההסכמות, אך אי אפשר שלא להתרשם מתארי הכבוד המופלגים שנכתבו על הרב לביא ומההערכה המיוחדת שבה מתייחסים אליו ותיקי וגדולי הדיינים שליט"א, בהם קודמו כאב ביה"ד הרב אברהם דב אוירבך מטבריה, הרב ח"ג צימבליסט, הרב זלמן נחמיה גולדברג, והרב הראשי הר"ש עמאר. סי' כא בחלק אה"ע ארוך במיוחד; הוא עוסק בשאלת היתר נישואין לעגונה, אשה שבעלה הדייג טבע בצפון הכנרת בחורף תשס"ג בעת סערה, וכל המאמצים למצוא את גופתו עלו בתוהו. לאחר בירור מפורט של העובדות לפרטיהן, דוחות המשטרה ועדויות הדיינים ופרטי מזג האוויר וגובה הגלים, ומצד שני בירור מצב שלום הבית בין הנעדר לבין אשתו, מתחיל הרב לביא ב'מלאכה' שבחכמה הגדולה הזו, חכמת התרת העגונות שהשתבחו בה כל גדולי ישראל לדורותיהם: בשלב הראשון הוא מוכיח שהאשה יצאה ממצב של חזקת אשת איש מדאורייתא ואם היא אסורה להינשא זהו רק מדרבנן, ובשלב השני הוא מוכיח באריכות שמותר לה להינשא אף לכתחילה, ואין לחשוש במקרה זה למה שחששו גדולי הפוסקים במקרים דומים. מלאכת האומן הזו, על י"ד סעיפיה ועשרים עמודיה, לא משאירה בידי המעיין המבין שום ספק שנפסק כאן דין אמת לאמיתו. בסימנים פ-פג מבסס הרב לביא את השימוש ב'הרחקות דר"ת", שקבלו לבוש מחודש באמצעות חוק שהתקבל לפני כעשר שנים, וקבע את האפשרות להטיל צווי הגבלה שונים על הבעל סרבן הגט. ר"ת הורה לנקוט את ההרחקות הקרויות על שמו באמצעים שהיו מתאימים לקהילה הסגורה של ימיו, והיום, במרחק של שמונה מאות שנה ובעולם אחר לגמרי, תוד שיתוף פעולה מעניין בין הכנסת לבין מערכת בתי הדין, נמצאה הדרך לתת להרחקות אלו לבוש מעשי ואפקטיבי; אך מוטל היה על הדיינים לבסס את הצד ההלכתי של ההרחקות ה'מודרניות' של ר"ת, והדברים שכתב המחבר ביחס להיתר שלילת רישיון נהיגה ושלילת קצבאות מסרבן גט וכד' הם ייחודיים, מה עוד שהוא הוכיח שניתן לנקוט את הצעדים הללו גם בהיעדר פסק דין סופי לחיוב גט, במקרים (והם הרוב!) שמדובר 'רק' בטענת "מאיס עלי", וזה בניגוד לדעות אחרות של כמה דיינים חשובים. גם בסי' פו נמצא פס"ד חשוב ביותר: קיימת מגמה בשנים האחרונות לנסות לבטל גיטין שנמסרו כדת וכדין בטענה שהתנהגות האשה לאחר הגירושין מבטלת את הגט למפרע; פס"ד זה מסיר מסדר היום טענות אלו, ולא מתיר למשל לבטל גט עקב אי עמידת האשה בהסכם הגירושין לאחר הגירושין, אם כי יש בוודאי 'להציל עשוק מיד עושקו' ולכפות על האשה בכל האמצעים הקיימים לקיים את פסק הדין כלשונו. ולסיום: נושא ייחודי בספר (סי' צא) הוא ההתייחסות לשיטת מהרשד"ם (בשו"ת חלק אה"ע סי' מא), המתירה לאדם שבי"ד כפה עליו לתת גט להתנות תנאים למתן הגט; הרב אלישיב שליט"א פסק שיש לנהוג כמותו, אך לפי דרכו כל סרבן גט שכבר חוייב בפסק דין לחיוב גירושין יכול למסמס את החיוב כשיתנה את הסכמתו לתת גט בתנאים לא מתקבלים על הדעת, כגון שהילדים יעבור למשמורת שלו (בניגוד להחלטת הדיינים) או שהאשה תעביר לו רכוש שלא מגיע לו! המחבר מוכיח שהרבה מגדולי ישראל חלקו על המהרשד"ם, שגם הרשב"א והרשב"ש פסקו שלא כמוהו ותשובותיהם לא היו לנגד עיניו, ושלמעשה אין לחשוש לדעתו ואין להסכים לשום

תנאי של הבעל אחר פס"ד לחיוב גט; מובן שיש לקביעה זו השלכה מאוד מעשית בדיונים היומיומיים בבתי הדין. באופן טבעי מיועד הספר לרבנים ודיינים ולמכשירים את עצמם להוראה ולדיינות, אך אפשר ללמוד ממנו גם דרך כתיבה מסודרת, שמגיעים אליה בעקבות עיון מסודר ושיטתי בסוגיות ההלכתיות ובדיוני המפרשים והפוסקים בהם, בלימוד מעמיק במקור הדברים בספרי השו"ת של גדולי האחרונים, ובהסקת דברים הגיונית, ברורה ומשכנעת, המנוסחת באופן בהיר וחד. יפוצו מעיינותיו של ידידי הרב לביא שליט"א, ויגדל שמו כשם הגדולים אשר בארץ.

האור כי טוב. שיחות וממדי עומק בפרשיות השבוע ובמשמעותן לעבודת ה' בזמננו. ספר בראשית. ראובן ששון. רמת השרון, תש"ע. עמ' 334 (052-4797380). הרב ראובן ששון, ראש הישיבה החדשה ברמת השרון, משלב בתוכו כמה ניגודים: כושר הנהגה ועדינות מופלגת, למדנות עיונית עם עיסוק באגדה ובקבלה, צלילות מחשבה ודיבור עם רגש מתפרץ. בכל אלו הוא משתמש כדי לחזק ולהגדיל ולהעצים ולהעלות מעלה מעלה את התלמידים המובחרים שנתקבצו ובאו לשיבה שהקים, שרצו בדיוק את השילוב הזה – למדנות עם עומק אמונה, 'ליטאיות' עם חסידות, הסברת פנים וקבלת הזולת עם דרך תורנית סלולה ויציבה, שקיעה בעולם התורה עם תרומה להפצת היהדות לאחים רחוקים. לאחר שנים של לימוד והוראה בישיבות מצפה יריחו, בית אל ורמת גן, ובמיגרן שבהררי בנימין, מקומו הטבעי, 'ירד' עם תלמידיו למעוזי החול שברמת השרון; ואכן הגרעין התורני ההולך ומתפתח שם, עם הישיבה על מוסדותיה ומשפחותיה, מתחילים לאט לאט להטביע את רישומם על העיר ועל תושביה. בשיחותיו הקבועות בסעודה השלישית מביע ראש הישיבה את דעותיו והרהוריו על עולם האמונה ועבודת ה' מתוך התבוננות בפרשה, ומדי פעם מעיר על ארועים ותופעות עכשוויות ומאיר אותם באור פסוקי פרשת השבוע. הרבה מן הדברים מבוססים על פירושי הרמב"ן עה"ת ועל כתבי הראי"ה קוק ועל גדולי הפרשנות והמחשבה שביניהם, כשהם מנותחים ומבוארים ומוארים באור חדש. כך בפרשת 'ויגש', הערבות של יהודה על בנימין ו'איומיו' של יוסף מוסברים ברמות הפשט והדרש, במושגים הקבליים של 'צדיק תחתון' ו'צדיק עליון', בהבנת ההתאפקות של 'צדיק יסוד עולם' מול הערבות והאחריות של מלך ישראל, ובמשמעותם של הדברים לגבינו: תפילה ותורה מול עבודת ה' האחרת, היומיומית, החומר והשילוב ביניהם, וכו' וכו', כי ה' הטובה על הרב ששון. עתה, בעידוד הרב נחום רכל שליט"א, נשיא הישיבה, שיראתו וחוכמתו מכוונים את הישיבה ואת הגרעין התורני כולו, החליט להעלות את הדברים אל הכתב. בהקדמתו כותב המחבר שהוא מקפיד להשאיר בספר את הנוסח שבו נאמרו הדברים בעל פה, כדי שלא יפוגו רוחם וטעמם; ובכל זאת לעניות דעתי היה מקום לעריכה לשונית וסגנונית נוספת, כי לא תמיד דרך אמירה משובחת ומרשימה בעל-פה מתאימה ונוחה גם לקריאה מתוך הכתב. יפוצו מעיינותיהם של הרב ששון ושל ישיבתו, ואורם יאיר בעז"ה הרבה מן החושך שסביבם בעיר. עדיים לגאון ולתפארת.

קנקנים. סוגיות מקראיות במבט רב תחומי. משה פינצ'וק. ירושלים, אורים הוצאה לאור, תשס"ט. עמ' 320 (02-9920216)

הרב פינצ'וק היה שנים רבות ראש 'כולל' באוסטרליה ומחנך במוסדות שונים, ובמקביל עסק שנים רבות בהתמקקות רבה בתנ"ך. היום הוא משמש בין השאר כרב הקמפוס וכראש

המרכז למורשת ישראל במכללה האקדמית בנתניה, ושעות רבות הוא מקדיש להפצת תורה בפורומים שונים, כשעיקר מגמתו הוא העמקת והרחבת הגישה לתנ"ך בציבורים רבים ומגוונים. כיוון המבט שלו בהוראת המקרא הוא להסביר את הארועים מנקודת מבטם של 'הנפשות הפועלות' בכל אחד מהפרקים, בהנחה שבלי נבואה מפורשת לא ידעו הם מה שאנחנו, שמכירים גם את הפרקים הבאים ואת הרקע שמסביב, יודעים. כך למשל בוודאי שלא ידעו האבות הקדושים, וגם השבטים, מה מבשר הפסוק הסתום בברית בין הבתרים 'ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם', והרבה פרקים מתבארים לפתע בשים לב לכך שבבסיסו של כל החצי השני של ספר בראשית עומד הנסיון שלהם להבין מה היתה כוונתו של רבש"ע במילים אלו. או למשל, יש לדעתו של הרב פינצ'וק לשאול תמיד את השאלה 'מה היה קורה אילו', כגון מה היה קורה אילו יוסף היה מצליח 'להתאפק לכל הניצבים עליו', מה היה עושה אז יוסף? מה היו עושים האחרים? איך היתה מתקדמת תוכניתו להוריד את אביו מצרימה - בהנחה שלכך התכווין? בירורים אלו מביאים את הלומד למחוזות מרתקים, וכאשר מצרפים להם דקדוקים לשוניים והשוואות ארכיאולוגיות, ניתוחי סגנון ורעיונות מחשבתיים, מתקבל מוצר מוגמר מיוחד במינו. דוגמא נוספת: הרב פינצ'וק מאיר את עינינו שלא לשוא צריך פתאום יוסף, שלשעבר נאמר עליו 'על פיך ישק כל עמי', להתחנן לפרעה שירשה לו לצאת ללוויית אביו; כנראה שהתהפכו היוצרות, ופרעה הבין שהמשנה שלו הוא יותר 'יוסף בן יעקב' מאשר 'צפנת פענח', וירידת אחיו מצרימה לא תזרז את התבוללותו הסופית בתרבות המצרית - אלא להיפך, ולכן נבאש ריחו בעיניו. ואולי, מציע המחבר, זו גם הסיבה שבני יעקב לא חזרו אחרי הרעב, וק"ו אחרי מות אביהם, לארץ כנען - גם בחיי יוסף הם כבר נחשבו אויבי הממלכה, או כלשון החזקוני: 'התחילו לשעבד בהם מעט', ונסגרה עליהם הדרך חזרה. הרעיונות יפים, הספר ערוך ומסודר היטב, ומותיר את הלומד בו עם הרבה נקודות למחשבה.

תורת המלך. חלק ראשון: דיני נפשות בין ישראל לעמים. יצחק שפירא ויוסף אליצור. יצהר, ה'תש"ע. רכט עמ'. (yosie@odyosefchai.org.il)

ספר זה גרם לרעש גדול בתקשורת כאשר יצא לאור, ואף להתבטאויות קשות של כמה תלמידי חכמים נגדו. הנושא הכתוב באותיות קידוש לבנה על שער הספר, והמחברים אנשי יצהר ה'חשודים' להיות קנאים וקיצוניים, 'הקפיצו' הרבה יהודים טובים, שהניחו שאין מדובר על ספר תורני מן המניין, המברר הלכות כשהוא מסתמך על ש"ס ופוסקים, ראשונים ואחרונים, כדרכה של תורה - אלא על ספר 'הלכתי פוליטי' בכיוון מאוד מסויים, ומאוד מסוכן לדעתם. רבים גם התפלאו על ההסכמה החמה שנתן הגר"נ גולדברג שליט"א לספר (על הסכמות הרב דב ליאור והרב יעקב יוסף, ובוודאי על הסכמת רבם של המחברים הרב יצחק גינזבורג - התפלאו כמובן פחות). אולם בעיון מרפרף בספר ניתן להיווכח שאכן זהו ספר למדני הלכתי קלאסי, שיש למדוד אותו במבחנים למדניים-הלכתיים, כאשר כל פוסק יודע שלעיתים יש הפרש בין ההלכה העקרונית-תאורטית - לבין ההלכה למעשה, בה יש להתחשב בגורמים נוספים - לקולא או לחומרא - מעבר למה שכתוב בגופה של הלכה. כך הוא בהלכות שבת ובהלכות צניעות ובהלכות פיקוח נפש, וכך הוא גם בהלכות הקשורות לייחס לגוי בזמן הזה הנידונות בספר. עיון למדני ימצא בספר דברים שיש לדון בהם כדרכה של תורה, ככל ספר למדני-הלכתי אחר. הרעש התקשורתי סביב הספר מובן לענ"ד הרבה יותר מאשר הרעש שעשו סביבו כמה ת"ח, שמסתמא לא עיינו בו כל צורכם.